

Taller sobre l'ús didàctic de *Pa negra* (Agustí Villaronga, 2010)

Abans d'abordar les línies de treball d'aquest taller creiem necessari establir el marc teòric de les propostes que presentem des de Drac Màgic.

Construir noves mirades sobre el món és el treball que proposem a través de l'ús del cinema com instrument de saber i com a experiència educativa.

Considerem que l'ús didàctic del cinema i dels llenguatges audiovisuals ha de tenir com a principal finalitat l'aprenentatge del saber de les imatges, un saber sobre la història que relaten i un saber sobre sí mateixes. Aquesta doble dimensió del saber de les imatges es correspon a la dualitat de la seva naturalesa, transitiva i reflexiva, en tant que representació d'alguna cosa a la que apunten i com a presència de sí mateixes en tant que representants de la cosa al·ludida.

El que mostra una imatge és resultat d'una visió, per tant intervé en la seva construcció un subjecte que ens ofereix un punt de vista sobre la realitat. Aquesta parcialitat, ineludible, pot ser evidenciada o ocultada a través dels recursos expressius i comunicatius de les pròpies imatges. Quan la dimensió transitiva domina en favor de la reflexiva la imatge és presenta com a doble de la realitat, fins a l'extrem de confondre's amb ella. Per contra, quan la reflexiva és destaca la imatge es mostra com a tal i es converteix en el propi objecte de la representació.

Un altra aspecte a destacar en l'anàlisi de les imatges es la confrontació entre forma i contingut. La forma amb la que es presenten les coses en la imatge es indestruïble de la significació que reben. El que ens diu una imatge és el que mostra, i en aquest sentit considerem que no es pot aïllar el contingut d'una història de la forma amb que es presenta i a través de la qual rep la seva significació.

Quan utilitzem una pel·lícula com a recurs didàctic s'han de tenir en compte els aspectes apuntats per no caure en el fals mimetisme que el propi dispositiu fílmic tendeix a potenciar, donat l'extrema analogia de les imatges amb la realitat. En tota reproducció hi ha un sistema de similituds i diferències que la vinculen amb la cosa reproduïda. En tant que registre i per les capacitats de reproduir el moviment real de les coses, el cinema crea un

efecte de realitat intens que fàcilment fa desaparèixer el seu caràcter discursiu..

En tota imitació o representació hi ha sempre un marge de creació. El fet de poder reproduir el que ha estat registrat per l'aparell no anul·la la distància que sempre hi ha entre la cosa mateixa i la seva imatge o representació. És precisament en aquesta distància on incidim per a determinar el saber que transmeten i la seva capacitat per a produir noves significacions de les coses.

Què treballem?

Descripció argumental de la pel·lícula

Pa Negre és la història d'un nen que viu les conseqüències de la Guerra Civil des de el bàndol dels vençuts. La mort de Dionís, un amic del seu pare, i del seu fill, company d'escola del nen protagonista, és el detonant de l'intriga que presideix el relat..A través de la investigació policial es desvetllen tots els odis i els ressentiments que la guerra ha generat entre els habitants del poble.

La vida de l'Andreu, el nen protagonista, es veurà profundament alterada per la fugida del seu pare del poble. Aquest fet l'obliga a anar-se'n també del poble i viure a casa de la seva àvia, masovera de la finca dels Srs Manubens. Allí l'Andreu descobrirà el món dels adults, un món ple de mentides com li adverteix la seva cosina Núria, que el guiarà en el seu dolorós aprenentatge dels misteris de la vida i de la mort.

La trama segueix el model d'una novel·la "de formació" i entronca amb el drama rural de llarga tradició en la nostra literatura. L'aprenentatge de les normes i valors del món adult al que ha d'incorporar-se irremediament l'Andreu, suposarà un dramàtic reconeixement de l'autèntica personalitat del seu pare i la pèrdua definitiva dels ideals que el pare encarnava i que deia defensar.

La mort, la crueltat, l'odi i el ressentiment marquen l'horitzó de la vida adulta recent descoberta i mostren les autèntiques conseqüències que la guerra ha tingut pels que van ser derrotats. La misèria física i moral ha transformat a la gent en monstres. El fantasma de la cova que amenaçava als habitants del poble, el Pitorliua, no era un monstre, simplement era "diferent" com deia l'àvia. La monstruositat ara té el rostre de la gent comú i del seu propi pare.

El retrat del jove disfressat d'àngel, que conservava la seva mare, i el jove nu que veu en el bosc movent els braços com si fossin ales és el que queda de la innocència perduda i definitivament irrecuperable.

Tal i com l'Andreu va ser traït pels adults, ell ho farà renegant dels seus orígens familiars. La mort real del pare el conduirà a esborrar els seus vincles familiars i optarà finalment per passar al bàndol dels vencedors, aquells que sempre han estat admirats pel mestre perquè van saber guanyar.

La dinàmica de treball que proposem s'organitza a través dels següents apartats:

- Presentació de la pel·lícula oferint la fitxa tècnica del film i una breu sinopsi.
- Indicar els aspectes més rellevants de la pel·lícula en relació a la matèria que s'imparteix (història, literatura, ètica i ciutadania).
- Oferir unes línies d'anàlisi per a dirigir l'atenció de l'alumnat sobre aquells aspectes que es vulguin destacar.
- Contextualitzar la història relatada i la realització del film
- Les propostes de treball després del visionat de la pel·lícula van dirigides a facilitar la comprensió de la pel·lícula. No es tracta tant d'ensenyar a veure, a llegir les imatges, sinó a saber explicar el que han vist, per exemple indicar dues escenes on el nen protagonista descobreix i observa algun aspecte de la història o de la realitat que viu per ell mateix, i una altra escena en la que coneix a través de la informació que li dona un altre personatge

L'orientació del treball que proposem es basa en la valoració de la pel·lícula com a "cinema d'autor", és a dir com a visió subjectiva del seu autor sobre el context històric del relat i com a interpretació del món recreat en la novel·la d'Emili Teixidor. Hi ha una doble vessant històrica i literària de la pel·lícula però la seva característica determinant és la personalitat del seu director, que com ha demostrat al llarg de la seva trajectòria, ha optat sempre per un cinema no sotmès a les normes i convencions exigides per la indústria.

El més interessant del film és l'elecció com a centre del drama d'un cas d'homofòbia. Els monstres, aquells que no fan les coses entre homes i dones com la gent normal, com diu el cosí de l'Andreu, són perseguits i aniquilats. El cos es podreix per la malaltia, com els joves tísics dels Camils, o s'emplomen fins a capar-los, com li van fer al Pitorliua, l'amant del germà de la Sra Manobens.

La recreació de la història està presidida per la mort i la crueltat, contrastada per moments d'innocència protagonitzada precisament pels que són considerats monstres. Com indica l'origen etimològic de la paraula "monstre", aquests personatges són dignes de ser mostrats perquè expressen la diferència, la desviació de les normes i valors que s'imposen per la força. Són expressió d'una llibertat que solament pot ser representada com a fantasia

d'un nen que desperta en un món adult construït des de la mentida i la traïció.

En l'organització narrativa dels fets hi ha una repetició de determinats esdeveniments com la mort de dos pares en presència del fill. La primera mort de Dionís i el seu fill i la darrera mort de Farriol, pare de l'Andreu en el penal. L'assassinat i l'ajusticiament queden fora de camp. La mort visible té el rostre d'un nen, el Culet en la primera escena, i la mirada de l'Andreu que difumina la imatge de la seva mare caminant pel passadís del col·legi. És conjuguen dos variants de la mort, la física i la simbòlica.

Al llarg de tota la pel·lícula es desenvolupa la història en un doble nivell de realitat i de fantasia. Les històries s'expliquen des de diferents personatges que encarnen el principi de realitat, com Pauleta, la dona de Dionís, o la seva cosina Núria, i aquells que evoquen a través de la fantasia els fets, com l'àvia que a través dels contes escolta el cant de la xibeca com l'anunci d'una mort o el jove malalt de l'asil dels Camils que mou els braços com si volés. Dels ideals parla també el pare, com si fossin les ales dels àngels i dels ocells; però l'àngel serà abatut i l'ocell destrossat per l'Andreu a cops de destrat.

Constantment el relat es mou entre aquests dos mons i construeix el seu significat a través de la metàfora i el símbol. Una constel·lació d'elements van formant diverses figures que van conformant l'itinerari de l'Andreu i la seva transformació.

La veritat és el resultat dels dos mons, el real i el de la fantasia. Cadascun d'ells expressa a través del seu propi llenguatge el que va succeir. Hi han culpables d'assassinar i torturar, però no hi ha un judici moral tal i com li recorda la mare de l'Andreu al defensar l'actuació del pare: "Tot ho ha fet per tu".

En unes declaracions a Cahiers du Cinéma España (septembre 2010) Agustí Villaronga explica de què parla la pel·lícula, indicant que allò que li interessa és "esa devastación de la guerra que afecta a la moral".

"En definitiva, de lo que habla la película es de la elaboración de un monstruo, algo que ya está en el libro. Todas las acciones conducen a entender cómo esta persona llega a este punto. La infancia, las situaciones límite, ya sean en la guerra o en la represión, son temas que siguen interesándome. Cómo la infancia viene cargada, cómo vives condicionado por tu ambiente".

La guia de treball ha d'orientar-se a partir d'aquestes intencions i valorar per quins mecanismes visuals i narratius aconseguix crear aquesta monstruositat com a símbol de la devastació moral ocasionada per la guerra, transformant una història particular en un principi universal.